

*Anna Fornalczyk**

ZMIANY SYSTEMOWE REALIZOWANE W JUGOSŁAWII
PO ROKU 1974

W minionym trzydziestoleciu funkcjonowania gospodarki jugosłowiańskiej dokonano szeregu istotnych zmian, których celem było wprowadzenie i konsolidacja samorządności pracowniczej oraz stworzenie systemu centralnego kierowania gospodarką, charakteryzującego się przewagą metod pośrednich. Postanowienia Konstytucji, zatwierdzonej przez parlament w 1974 r., stanowią kontynuację tak określonego kierunku działania w dziedzinie doskonalenia socjalistycznych stosunków ekonomicznych w Jugosławii.

Istota zmian, dotyczących systemu funkcjonowania gospodarki jugosłowiańskiej i sformułowanych w Konstytucji, polega na:

- wprowadzeniu tzw. podstawowych organizacji pracy zrzeszonej jako formy rozwoju bezpośredniej samorządności pracowniczej¹,
- prawnym usankcjonowaniu porozumień społecznych i samorządowych jako instrumentu centralnego kierowania gospodarką narodową,
- uznaniu procesów integracji przedsiębiorstw jako podstawy rozwoju samorządności pracowniczej oraz doskonalenia systemu centralnego kierowania gospodarką.

Punktem wyjścia proklamowanych zmian jest realizacja koncepcji socjalistycznych stosunków własnościowych, którą przyjęto w Jugosławii w 1950 r.² Polega ona na uznaniu nacjonalizacji środków pro-

* Dr, adiunkt w Zakładzie Teorii Wzrostu Gospodarczego Instytutu Ekonomii Politycznej UŁ.

¹ Od 1965 r. w Jugosławii zasada samorządności była wprowadzana stopniowo także w jednostkach organizacyjnych sfery nieprodukcyjnej. Stąd też aktualnie bardziej uzasadnione jest określenie: samorządność pracownicza.

² B. Kidrić, *O reorganizacji državne uprave privredom*, „Komunist” 1950, nr 4.

dukcji jako aktu prawnego, który stanowi podstawę dla faktycznego uspołecznienia środków produkcji³. Dokonuje się to poprzez przekazywanie w gestię kolektywów pracowniczych bieżących i rozwojowych decyzji produkcyjno-ekonomicznych. Stąd też tworzenie własności „bezpośrednio społecznej”, która jest rozumiana jako wyższa forma w porównaniu z własnością grupową i państwową, traktowane jest w Jugosławii jako proces polegający, w dużej mierze, na kształtowaniu socjalistycznej świadomości społeczeństwa⁴.

Oceniając zaprezentowaną koncepcję własności socjalistycznej stwierdzić należy, że odmawianie społecznego charakteru własności państwowej w socjalizmie nie jest słuszne, bowiem państwo socjalistyczne reprezentuje interes ogólnospołeczny. Socjalistyczne stosunki produkcji nie powstają jednak w swej rozwiniętej formie w momencie nacjonalizacji środków produkcji. E. Lipiński stwierdza: „utożsamianie socjalistycznych stosunków produkcji z upaństwowieniem środków produkcji nie wyczerpuje bynajmniej zagadnienia, zaledwie je zaznacza [...] Socjalistyczne stosunki produkcji to historycznie uwarunkowane i zmieniający się skutek wewnętrznych konfliktów i nacisku zadań domagających się rozwiązania, zespół urządzeń społecznych, działań, instytucji tworzonych i powstających w ramach dominującego systemu wartości”⁵. Stąd też kształtowanie i rozwój socjalistycznych stosunków produkcji jest długotrwałym procesem dokonywania zmian w świadomości społeczeństwa socjalistycznego. O. Lange uważa, że samorząd robotniczy jest doskonałą formą zapewniania udziału mas pracujących w zarządzaniu gospodarką, a tym samym — przybliżenia kategorii społecznej własności środków produkcji do bezpośrednich wytwórców⁶. Formuluje także pogląd, że w socjalizmie powinien być zapewniony „efektywny demokratyczny udział producentów i innych pracowników w zarządzaniu środkami produkcji”⁷. E. Lipiński, oceniając brak udziału pracowników w zarządzaniu gospodarką narodową, stwierdza: „kształt społecznej własności środków produkcji może ha-

³ Por.: B. Legradić, *Dvije teorije društvene svojine*, „Arhiv za pravne i društvene nauke” 1955, nr 3; R. D. Lukić, *Društvena svojina i samoupravljanje*, Belgrad 1964, s. 17—53; E. Kardelj, *Protivrečnosti društvene svojine u savremenoj socijalističkoj praksi*, [w:] *Teorija i praksa samoupravljanja u Jugoslaviji*, Belgrad 1972, s. 18—31.

⁴ B. Kidrič, *O nacrtima novih ekonomskih zakona*, „Komunist” 1951, nr 4.

⁵ E. Lipiński, *Karol Marks i zagadnienia współczesności*, Warszawa 1969, s. 35.

⁶ O. Lange, *Ekonomia polityczna socjalizmu*, [w:] *Pisma ekonomiczne i społeczne 1930—1960*, Warszawa 1961, s. 134—135.

⁷ *Ibidem*.

mować inicjatywę osobistą, poczucie odpowiedzialności i stopień zaangażowania ludzi współdziałających w procesie produkcji"⁸.

Uznając zasadność powyższych rozważań można przyjąć, że samorządność pracownicza przy zapewnieniu określonych warunków — jest efektywnym sposobem rozwoju socjalistycznych stosunków produkcji. Ma to istotne znaczenie zarówno z punktu widzenia rozwoju socjalistycznej świadomości społeczeństwa jak i poprawy efektywności gospodarowania w oparciu o inicjatywę bezpośrednich wytwórców⁹. W gospodarce socjalistycznej, z uwagi na priorytet interesów społecznych oraz planowy charakter gospodarowania, niezbędne jest podporządkowanie decyzji samorządowych celom makroekonomicznym, zawartym w planie centralnym. Stanowi to uzasadnione ograniczenie samodzielności kolektywów pracowniczych. W związku z tym bardziej adekwatnym określeniem wydaje się być autonomia niż samodzielność załóg pracowniczych.

Wyjaśnienie teoretycznych założeń przedsięwzięć realizowanych w dziedzinie doskonalenia stosunków ekonomicznych w Jugosławii pozwoli, jak sądzę, dokładniej zrozumieć istotę zmian systemowych proklamowanych przez nową Konstytucję.

KONSOLIDACJA BEZPOŚREDNIEJ SAMORZĄDNOŚCI PRACOWNICZEJ W JUGOSŁAWII

W latach 1950—1965 w gospodarce jugosłowiańskiej dominowała pośrednia forma samorządności pracowniczej, polegająca na funkcjonowaniu wybieralnych organów samorządowych, reprezentujących interesy kolektywu pracowniczego¹⁰. Dalszy rozwój stosunków samorządowych realizowany był przez wprowadzenie bezpośredniej samorządności mas pracujących. W tym celu w ramach przedsiębiorstw utworzono jednostki samorządowe, obejmujące poszczególne zakłady,

⁸ Lipiński, *op. cit.*, s. 33.

⁹ W polskiej literaturze przedmiotu te dwa aspekty znaczenia stosunków samorządowych określane są jako społeczna i ekonomiczna funkcja samorządu. Por. J. Balcerek, L. Gilejko, *Społeczno—ekonomiczne funkcje samorządu robotniczego*, Warszawa 1967, s. 24—219.

¹⁰ Charakterystyce funkcjonowania pośredniej formy samorządu pracowniczego poświęcone są następujące opracowania: J. Balcerek, *Społeczne aspekty działalności samorządu robotniczego w przedsiębiorstwie jugosłowiańskim*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1967, nr 4; A. Fornalczyk, *Samorząd robotniczy w przedsiębiorstwie jugosłowiańskim*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1971, t. VII, s. 217—236.

dukcji jako aktu prawnego, który stanowi podstawę dla faktycznego uspołecznienia środków produkcji³. Dokonuje się to poprzez przekazywanie w gestię kolektywów pracowniczych bieżących i rozwojowych decyzji produkcyjno-ekonomicznych. Stąd też tworzenie własności „bezpośrednio społecznej”, która jest rozumiana jako wyższa forma w porównaniu z własnością grupową i państwową, traktowane jest w Jugosławii jako proces polegający, w dużej mierze, na kształtowaniu socjalistycznej świadomości społeczeństwa⁴.

Oceniając zaprezentowaną koncepcję własności socjalistycznej stwierdzić należy, że odmawianie społecznego charakteru własności państwowej w socjalizmie nie jest słuszne, bowiem państwo socjalistyczne reprezentuje interes ogólnospołeczny. Socjalistyczne stosunki produkcji nie powstają jednak w swej rozwiniętej formie w momencie nacjonalizacji środków produkcji. E. Lipiński stwierdza: „utożsamianie socjalistycznych stosunków produkcji z upaństwowieniem środków produkcji nie wyczerpuje bynajmniej zagadnienia, zaledwie je zaznacza [...] Socjalistyczne stosunki produkcji to historycznie uwarunkowane i zmieniający się skutek wewnętrznych konfliktów i nacisku zadań domagających się rozwiązania, zespół urządzeń społecznych, działań, instytucji tworzonych i powstających w ramach dominującego systemu wartości”⁵. Stąd też kształtowanie i rozwój socjalistycznych stosunków produkcji jest długotrwałym procesem dokonywania zmian w świadomości społeczeństwa socjalistycznego. O. Lange uważa, że samorząd robotniczy jest doskonałą formą zapewniania udziału mas pracujących w zarządzaniu gospodarką, a tym samym — przybliżenia kategorii społecznej własności środków produkcji do bezpośrednich wytwórców⁶. Formuluje także pogląd, że w socjalizmie powinien być zapewniony „efektywny demokratyczny udział producentów i innych pracowników w zarządzaniu środkami produkcji”⁷. E. Lipiński, oceniając brak udziału pracowników w zarządzaniu gospodarką narodową, stwierdza: „kształt społecznej własności środków produkcji może ha-

³ Por.: B. Legradić, *Dvije teorije društvene svojine*, „Arhiv za pravne i društvene nauke” 1955, nr 3; R. D. Lukić, *Društvena svojina i samoupravljanje*, Belgrad 1964, s. 17—53; E. Kardelj, *Protivrečnosti društvene svojine u savremenoj socijalističkoj praksi*, [w:] *Teorija i praksa samoupravljanja u Jugoslaviji*, Belgrad 1972, s. 18—31.

⁴ B. Kidrič, *O nacrtima novih ekonomskih zakona*, „Komunist” 1951, nr 4.

⁵ E. Lipiński, *Karol Marks i zagadnienia współczesności*, Warszawa 1969, s. 35.

⁶ O. Lange, *Ekonomia polityczna socjalizmu*, [w:] *Pisma ekonomiczne i społeczne 1930—1960*, Warszawa 1961, s. 134—135.

⁷ *Ibidem*.

mować inicjatywę osobistą, poczucie odpowiedzialności i stopień zaangażowania ludzi współdziałających w procesie produkcji"⁸.

Uznając zasadność powyższych rozważań można przyjąć, że samorządność pracownicza przy zapewnieniu określonych warunków — jest efektywnym sposobem rozwoju socjalistycznych stosunków produkcji. Ma to istotne znaczenie zarówno z punktu widzenia rozwoju socjalistycznej świadomości społeczeństwa jak i poprawy efektywności gospodarowania w oparciu o inicjatywę bezpośrednich wytwórców⁹. W gospodarce socjalistycznej, z uwagi na priorytet interesów społecznych oraz planowy charakter gospodarowania, niezbędne jest podporządkowanie decyzji samorządowych celom makroekonomicznym, zawartym w planie centralnym. Stanowi to uzasadnione ograniczenie samodzielności kolektywów pracowniczych. W związku z tym bardziej adekwatnym określeniem wydaje się być autonomia niż samodzielność załóg pracowniczych.

Wyjaśnienie teoretycznych założeń przedsięwzięć realizowanych w dziedzinie doskonalenia stosunków ekonomicznych w Jugosławii pozwoli, jak sądzę, dokładniej zrozumieć istotę zmian systemowych proklamowanych przez nową Konstytucję.

KONSOLIDACJA BEZPOŚREDNIEJ SAMORZĄDNOŚCI PRACOWNICZEJ W JUGOSŁAWII

W latach 1950—1965 w gospodarce jugosłowiańskiej dominowała pośrednia forma samorządności pracowniczej, polegająca na funkcjonowaniu wybieralnych organów samorządowych, reprezentujących interesy kolektywu pracowniczego¹⁰. Dalszy rozwój stosunków samorządowych realizowany był przez wprowadzenie bezpośredniej samorządności mas pracujących. W tym celu w ramach przedsiębiorstw utworzono jednostki samorządowe, obejmujące poszczególne zakłady,

⁸ Lipiński, *op. cit.*, s. 33.

⁹ W polskiej literaturze przedmiotu te dwa aspekty znaczenia stosunków samorządowych określane są jako społeczna i ekonomiczna funkcja samorządu. Por. J. Balcerek, L. Gilejko, *Spoleczno—ekonomiczne funkcje samorządu robotniczego*, Warszawa 1967, s. 24—219.

¹⁰ Charakterystyce funkcjonowania pośredniej formy samorządu pracowniczego poświęcone są następujące opracowania: J. Balcerek, *Spoleczne aspekty działalności samorządu robotniczego w przedsiębiorstwie jugosłowiańskim*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1967, nr 4; A. Fornalczyk, *Samorząd robotniczy w przedsiębiorstwie jugosłowiańskim*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1971, t. VII, s. 217—236.

wydziały i komórki organizacyjne administracji przedsiębiorstw¹¹. Proces ten został zapoczątkowany w latach 1961—1963 i polegał na stopniowym rozszerzaniu produkcyjno-ekonomicznych uprawnień jednostek samorządowych.

Wprowadzone na początku lat siedemdziesiątych tzw. podstawowe organizacje pracy zrzeszonej posiadają autonomię produkcyjną, handlową i dochodową oraz osobowość prawną¹². Działalność tych jednostek podporządkowana jest zasadom pełnego rozrachunku gospodarczego. Źródłem ich przychodu jest sprzedaż wyrobów bądź usług świadczonych na rzecz innych jednostek samorządowych (np. jednostka zajmująca się w przedsiębiorstwie działalnością handlową otrzymuje środki finansowe od pozostałych jednostek, korzystających z jej usług; w przedsiębiorstwie obowiązują wewnętrzne ceny wyrobów i usług). Z przychodu jednostki pokrywane są materialne koszty jej działalności, spłaty oprocentowanych kredytów udzielanych przez inne jednostki lub przedsiębiorstwo jako całość oraz dokonywane są wpłaty na rzecz funduszy tworzonych na szczeblu przedsiębiorstwa (z reguły: fundusz rozwojowy, rezerwowy i konsumpcji zbiorowej). Produkcja czysta netto jednostki samorządowej dzielona jest na: fundusze (rozwojowy, rezerwowy i konsumpcji zbiorowej) oraz płace pracowników¹³.

Ekonomiczna odrębność podstawowej organizacji pracy zrzeszonej wydaje się stwarzać niebezpieczeństwo dezintegracji przedsiębiorstwa. W praktyce jednak były to przypadki niezmiernie rzadkie. Na ogół problem ten pojawiał się w przedsiębiorstwach, w których formalne usamodzielnienie się jego części organizacyjnej było prawnym usankcjonowaniem dokonanego już produkcyjno-ekonomicznego procesu.

Załogi podstawowych organizacji pracy zrzeszonej decydują o przekazaniu części swoich uprawnień organom wyższego szczebla w hierarchii zarządzania przedsiębiorstwem. Celem przekazywania określonych kompetencji jest — wspólne dla wszystkich jednostek danego przedsiębiorstwa — rozwiązywanie problemów produkcyjno-ekonomicznych

¹¹ Pojęcie jednostki samorządowej nie jest stosowane w literaturze i praktyce jugosłowiańskiej. Argumentem przemawiającym za wprowadzeniem takiego określenia jest uproszczenie dość skomplikowanego i ulegającego częstym zmianom, oficjalnego nazewnictwa tych jednostek w Jugosławii. Proces wdrażania bezpośredniej formy samorządu pracowniczego w latach 1961—1969 omówiony jest w opracowaniu: Fornalczyk, *op. cit.*

¹² Zasady funkcjonowania podstawowych organizacji pracy zrzeszonej sformułowane są w Konstytucji SFRJ. Por.: *Ustav Socijalističke Federative Republike Jugoslavije*, Zagrzeb 1974, cz. I, art. 14—33.

¹³ Produkcja czysta netto — produkcja czysta po opłaceniu zobowiązań finansowych na rzecz przedsiębiorstwa jako całości oraz innych jednostek gospodarczych i sfery nieprodukcyjnej.

(np. polityka inwestycyjna, zmiana programu produkcyjnego, działalność innowacyjna).

W praktyce, system funkcjonowania samorządności pracowniczej polega na połączeniu bezpośredniej i pośredniej formy samorządu. Na szczeblu przedsiębiorstwa istnieje rada pracownicza, która zatwierdza ogólne zasady działania jednostek samorządowych. Ustala także skład i kompetencje wykonawczych organów kolegialnych działających na szczeblu przedsiębiorstwa. Organem zarządzającym w jednostkach samorządowych jest walne zebranie załogi, które decyduje o ich produkcyjno-ekonomicznej działalności, kierując się możliwościami wytwórczymi, zapotrzebowaniem odbiorców oraz zasadami obowiązującymi w strukturze organizacyjnej przedsiębiorstwa. Walne zebranie załogi podstawowej organizacji pracy zrzeszonej wybiera radę pracowniczą, która zarządza jej działaniem zgodnie z postanowieniami ogólnych aktów normujących funkcjonowanie przedsiębiorstwa jako całości.

Istota praktycznego współdziałania bezpośredniej i pośredniej formy samorządności pracowniczej polega na tym, że kluczowe decyzje podejmowane przez organ zarządzający przedsiębiorstwem są dyskutowane przez kolektywy jednostek samorządowych. Rola rady pracowniczej przedsiębiorstwa sprowadza się do koordynowania interesów podstawowych organizacji. Tak zorganizowany system samorządności wymaga stworzenia odpowiedniego systemu informacji „spływających” do bezpośrednich wytwórców i „wstępujących” do zarządu przedsiębiorstwa.

Współdziałanie wymienionych form samorządności pracowniczej komplikuje strukturę organizacyjną i funkcjonowanie samorządu, co zwłaszcza w pierwszej fazie może wpłynąć na obniżenie efektywności gospodarowania. Traktowane jest to jednak jako swoisty koszt przemian, mających na celu utworzenie samorządowego społeczeństwa.

Sprawne funkcjonowanie samorządności pracowniczej wymaga — poza zorganizowaniem odpowiedniego systemu informacji wewnątrz przedsiębiorstwa — instytucjonalnego określenia kompetencji organów samorządowych i kadry kierowniczej. Problem ten, między innymi, zawarty jest w statucie przedsiębiorstwa. Spotykane w literaturze jugosłowiańskiej stwierdzenie, że bezpośredni wytwórcy zarządzają przedsiębiorstwem (wytyczają kierunki rozwoju), a kierownictwo kieruje jego działalnością (wykonuje konkretne, bieżące czynności związane z organizacją techniczno-produkcyjnych i ekonomicznych funkcji przedsiębiorstwa) wyjaśnia — w ogólnym ujęciu — układ stosunków pomiędzy kadrą kierowniczą i organami samorządowymi¹⁴.

¹⁴ Por. D. Gorupić, *Razvoj samoupravnih organa u društvu i privredi*, „Ekonomski pregled” 1969, nr 1—2; V. R. Rašković, *Društveno samoupravljanje i raspodela prema radu*, Belgrad 1967, s. 81; Fornalczyk, *op. cit.*

Szeroki zakres produkcyjno-ekonomicznej autonomii jednostek samorządowych stwarza warunki dla bezpośredniego udziału załóg w zarządzaniu działalnością tych jednostek oraz przedsiębiorstwa jako całości. Wywołuje to jednak daleko idące skutki z ekonomicznego punktu widzenia. Ulega bowiem transformacji klasyczna kategoria przedsiębiorstwa. Staje się ono pierwszym szczeblem integracji podstawowych organizacji pracy zrzeszonej, które są mikroekonomicznymi podmiotami gospodarczymi¹⁵. W gestię kolektywów jednostek samorządowych przekazane są także decyzje o ich przynależności do danego przedsiębiorstwa oraz wielkiej jednostki gospodarczej (organizacja utworzona przez zintegrowanie kilku przedsiębiorstw). Jest to zasada zgodna z założeniami samorządności w jej formie bezpośredniej. Oceniając ją jednak z prakseologicznego punktu widzenia należy przypuszczać, że może ona doprowadzić do podejmowania nietrafnych przedsięwzięć. Decyzje wyznaczające podmiotową strukturę gospodarki narodowej mają charakter długookresowy i powodują określone skutki makroekonomiczne. Kolektyw jednostki samorządowej nie dysponuje informacjami uprawniającymi do podjęcia takiej decyzji. Nie oznacza to jednak rezygnacji z udziału załóg pracowniczych we współdecydowaniu o formach tworzonych zintegrowanych organizacji gospodarczych. Szeroka konsultacja w tej dziedzinie pozwala na zgromadzenie informacji możliwie najbardziej adekwatnie odzwierciedlających produkcyjno-ekonomiczne warunki panujące w jednostkach organizacyjnych uczestniczących w procesie integracji. Ponadto, w ten sposób kolektyw pracowniczy przygotowywany jest do mającej nastąpić innowacji organizacyjnej.

NOWE ROZWIĄZANIA W DZIEDZINIE METOD ZARZĄDZANIA GOSPODARKĄ NARODOWĄ

W procesie centralnego zarządzania gospodarką jugosłowiańską stosowane są następujące rodzaje metod:

¹⁵ M. Novak, *Osnovna organizacija udruženog rada kao temeljna organizacija samoupravne privrede*, „*Ekonomist*” 1973, nr 1; D. Marsenić, *Integracija i proširena reprodukcija u samoupravnoj robnoj privredi*, [w:] *Problemi i pravci razvoja samoupravnog privrednog sistema*, Beograd 1970, s. 217 i n. Pod pojęciem integracji podmiotów gospodarczych proponuję rozumieć proces będący wynikiem pogłębiającego się podziału pracy i specjalizacji produkcji, polegający na organizowaniu i realizowaniu długookresowej współpracy pomiędzy kilkoma jednostkami gospodarczymi (przedsiębiorstwami, zakładami). Podstawą tej współpracy jest wspólnota interesów tych jednostek (integrantów), celem zaś — optymalizacja wyników produkcyjno-ekonomicznych, zwłaszcza w długim okresie. Efekty te są osiągnane dzięki koordynacji działalności integrantów przez powołany do tego celu organ (zarząd wielkiej jednostki gospodarczej).

— metoda bezpośrednia (nakazowa) w istocie swej oceniana jako sprzeczna z zasadą samorządności pracowniczej, ponieważ ogranicza produkcyjno-ekonomiczną autonomię przedsiębiorstw. Metoda ta stosowana jest w sytuacji pojawienia się znacznych rozbieżności pomiędzy faktycznym przebiegiem procesów gospodarczych i założeniami przyjętymi w planie centralnym (w przypadku niedostatecznej skuteczności metod pośrednich);

— metoda pośrednia, polegająca na kształtowaniu warunków działania podmiotów gospodarczych szczebla mezo- i mikroekonomicznego poprzez pośrednią (nienakazową) formę instrumentów polityki ekonomicznej¹⁶;

— porozumienia społeczne i samorządowe jako metoda specyficzna dla gospodarki funkcjonującej w oparciu o zasadę samorządności pracowniczej. Rozwiązanie to ma na celu wzmocnienie obligatoryjnego charakteru instrumentów pośrednich.

Charakteryzując ogólnie system centralnego zarządzania gospodarką jugosłowiańską można stwierdzić, że dominuje w nim metoda pośrednia, wzbogacona o nowe zinstytucjonalizowane rozwiązania w formie porozumień społecznych i samorządowych, proklamowanych w nowej Konstytucji SFRJ¹⁷.

Celem porozumień społecznych jest uzgadnianie interesów mikro-, mezo- i makrogospodarczych (koordynacja pionowa) zaś porozumień samorządowych — uzgadnianie interesów jednostek samorządowych i przedsiębiorstw (koordynacja pozioma).

Przedmiotem porozumień społecznych jest: samorządowe planowanie centralne charakteryzujące się wielkością autonomicznych podmiotów gospodarczych¹⁸; określenie treści instrumentów pośredniego zarządzania gospodarką¹⁹; określenie podstawowych zasad systemu socjalnego w jego punktach stykających się ze sferą gospodarczą (np. poziom minimalnej płacy, maksymalnej rozpiętości pomiędzy poziomem płac, zakres i formy pomocy socjalnej); ustalenie podstawowych proporcji podziału

¹⁶ Podmioty gospodarcze szczebla mezoekonomicznego są to jednostki gospodarcze utworzone poprzez integrację przedsiębiorstw (fuzjonowanie lub nawiązywanie długookresowych stosunków kooperacyjnych). Wyodrębnienie tego rodzaju podmiotów gospodarczych wydaje się być uzasadnione z uwagi na specyfikę funkcji jakie pełnią zarządy wielkich jednostek gospodarczych w organizowaniu i koordynowaniu działalności organizacji (zakładów lub przedsiębiorstw) wewnętrznych.

¹⁷ Por. *Ustav Socijalističke Federative...*, cz. II, art. 120—128.

¹⁸ Por. R. Milić, *Osnovne karakteristike novog sistema planiranja*, „*Ekonomika preduzeća*” 1970, nr 1; *Osnovni zakon o društvenom plani ranju*, „*Službeni list SFRJ*” 1972, nr 28.

¹⁹ Na przykład, porozumienie dotyczące zasad ustalania i kontroli cen; por. *Dogovor o sprovođenju politike cena u 1973 godini*, „*Službeni list SFRJ*” 1973, nr 28.

nowo wytworzonego produktu pomiędzy przedsiębiorstwa i społeczeństwo oraz podziału produkcji czystej netto (po opłaceniu świadczeń ogólnospołecznych) na akumulację, fundusz konsumpcji zbiorowej i fundusz płac²⁰; regulowanie stosunków w dziedzinie wymiany z zagranicą (np. likwidacja wzajemnej konkurencji przedsiębiorstw krajowych na rynkach zagranicznych, uzgadnianie polityki celno-dewizowej).

Zadania porozumień społecznych świadczą o tym że stanowią one instrument centralnego kierowania gospodarką, respektując jednocześnie jej samorządowy charakter. Uczestnikami porozumień społecznych są przedstawiciele najwyższych władz państwowej administracji gospodarczej (Związkowa Rada Wykonawcza), organizacji społecznych (Centralna Rada Związków Zawodowych) i bezpośrednich wytwórców (Izba Gospodarcza Jugosławii).

Porozumienia społeczne, ustalające podział wybranych wielkości makroekonomicznych, są podstawą dla zawierania porozumień samorządowych. Istota ich polega na konkretyzacji założeń zawartych w porozumieniach społecznych, celem zaś jest koordynowanie działania poszczególnych przedsiębiorstw. Uczestnikami tych porozumień są przedstawiciele izb gospodarczych (w tym przypadku reprezentują one Centrum Gospodarcze) oraz zainteresowanych przedsiębiorstw.

Treścią porozumień samorządowych jest z reguły: wspólne programowanie rozwoju, uzgadnianie wieloletnich i bieżących planów produkcyjno-ekonomicznych, podział pracy i specjalizacja produkcji, stosowanie ujednoczonych zasad w planowaniu produkcji i zbytu, wspólna polityka inwestycyjna, ustalanie warunków produkcyjno-ekonomicznej współpracy z partnerami zagranicznymi, tworzenie wspólnych funduszy celowych, uzgadnianie polityki zatrudnienia i płac oraz doskonalenie kadr.

Poszczególne porozumienia samorządowe mogą zawierać część spośród wymienionych zagadnień, ale im szerszy zakres działania przedsiębiorstw objęty jest porozumieniem, tym bardziej ich działalność jest społecznie zorganizowana.

Z chwilą zawarcia (podpisania przez uczestników) porozumienia społecznego lub samorządowego nabierają one mocy aktu obowiązującego. Przewidziane są określone sankcje dyscyplinarne i finansowe w stosunku do strony nie wypełniającej postanowień porozumienia.

²⁰ Por. *Društveni dogovor o zajedničkim osnovama samoupravnog uređivanja odnosa u stecanju i rasporedjivanju dohotka i raspodeli sredstava za osobne dohotka u SFRJ*, „Borba” 17 IV 1975. W porozumieniu tym określony jest sposób wykorzystania tzw. niezasłużonego dochodu przedsiębiorstwa (część dochodu niezależna od wkładu pracy załogi) oraz zasady ustalania proporcji podziału produkcji czystej netto na fundusz płac i fundusze przedsiębiorstwa.

Porozumienia społeczne i samorządowe mają na celu wyeliminowanie bezpośredniej ingerencji państwa w bieżące procesy gospodarcze. Rola organów centrum sprowadza się do inicjowania i przygotowywania tych porozumień oraz do sprawowania kontroli i stosowania sankcji w przypadku ich niekonsekwentnej realizacji²¹.

Porozumienia społeczne i samorządowe traktowane są aktualnie w Jugosławii jako panaceum na nieprawidłowości istniejące w systemie funkcjonowania gospodarki²². Należy jednak zwrócić uwagę na szereg nie rozwiązanych jeszcze problemów, które mogą stanowić istotną przeszkodę w działaniu tego nowego instrumentu społecznej ingerencji w procesy gospodarcze. Są to następujące kwestie:

— inicjowanie porozumień samorządowych wtedy, gdy przedsiębiorstwa nie dostrzegają takiej potrzeby, a byłoby to korzystne z makroekonomicznego punktu widzenia. Inicjowanie z zewnątrz nie może naruszać zasady samorządności kolektywów pracowniczych;

— takie określenie kompetencji uczestników, aby było to porozumienie na zasadzie partnerstwa;

— rozstrzygnięcie sporów, wynikających z niewywiązywania się danej jednostki z postanowień zawartych w porozumieniu. Powodować to może określone straty materialne u pozostałych uczestników porozumienia (próbuje się to rozwiązać poprzez powoływanie w wielkich jednostkach gospodarczych tzw. sądów honorowych);

— zasady postępowania w przypadku, gdy efektywność danego porozumienia zależy od udziału w nim określonego przedsiębiorstwa, które nie jest zainteresowane nawiązywaniem współpracy;

— reguły postępowania, gdy porozumienie samorządowe ma charakter monopolistyczny.

Ilość i waga nierozstrzygniętych problemów może w znacznej mierze obniżyć efektywność działania systemu porozumień. W tej chwili trudno jest ocenić czy porozumienia społeczne i samorządowe rzeczywiście przyczyniają się do udoskonalenia systemu centralnego kierowania gospodarką jugosłowiańską. Wydaje się jednak — biorąc pod uwagę treść zwłaszcza porozumień samorządowych — że to nowe rozwiązanie może być efektywne wtedy, gdy zaawansowane są procesy łączenia i rozszerzania przedsiębiorstw.

²¹ Por. J. R. Marjanović, *Samoupravna politička organizacija društva*, Belgrad 1972, s. 65; E. Pušić, *Problemi upravljanja*, Zagrzeb 1972, s. 106.

²² Por. B. Mikulić, *Materijalni i društveni razvoj Jugoslavije*, [w:] *Razgovori o platformi za Deseti Kongres SKJ*, Belgrad 1973; *Platforma za pripremu stavova i odluka Desetog Kongresa SKJ*, Belgrad 1973, s. 79.

INTEGRACJA PRZEDSIĘBIORSTW JAKO ELEMENT DOSKONALENIA
STOSUNKÓW EKONOMICZNYCH W JUGOSŁAWII

Teoretycy jugosłowiańskiej myśli ekonomicznej dostrzegają związek pomiędzy rozwojem samorządności pracowniczej i integracją przedsiębiorstw. Panuje pogląd, że rozwój samorządności jest uzależniony od przyspieszenia tempa zwarstwiania podmiotowej struktury gospodarki narodowej²³.

Proces ten można rozpatrywać w dwóch aspektach: społecznym i ekonomicznym. Z jednej strony nowe struktury samorządowe, wykraczające poza ramy podstawowych jednostek samorządowych oraz przedsiębiorstw, stanowią element ewolucji w organizacji społeczeństwa, zbliżając je coraz bardziej do modelu samorządowego; z drugiej zaś — rozwój samorządności pracowniczej wymaga rozszerzania materialnej bazy dla podejmowania decyzji produkcyjno-ekonomicznych. Najbardziej skrótkowo można byłoby tę zależność określić w sposób następujący: im większe jest znaczenie (przedmiot i zasięg) decyzji kolektywu pracowniczego — tym pełniejsza jego samorządność; im większe rozmiary zasobów produkcyjnych, którymi dysponuje kolektyw, tym większą wagę mają podejmowane decyzje samorządowe²⁴. Jakość tych decyzji zależy w dużej mierze od zasobu i rodzaju informacji jakimi dysponują decydenci. Im większe przedsiębiorstwo lub organizacja gospodarcza, tzn. im więcej faz reprodukcji społecznej obejmuje dana jednostka, tym bogatsze są jej informacje. Jednocześnie komplikuje się proces gromadzenia informacji i przetwarzania ich w decyzje. W tej dziedzinie powinny być wykorzystywane nowoczesne środki organizacji procesu informacyjnego.

Ten dwuaspektowy charakter powiązań pomiędzy rozwojem samorządności i procesami integracji gospodarczej sformułowany jest przez M. M. Sindića w sposób następujący: „integracja samorządności poprzez łączenie się i zrzeszanie podstawowych jednostek samorządowych w asocjacje, doprowadza do stworzenia samorządowej struktury społeczeństwa. Samorządność realizowana w ramach autonomicznych jednostek hamuje rozwój gospodarczy poprzez atomizację mocy wytwórczych i akumulacji, niezbędnej dla finansowania reprodukcji rozszerzonej. Procesowi socjalistycznej koncentracji i centralizacji produkcji [koncentracji produkcji i centralizacji decyzji — A. F.] musi towarzyszyć tworzenie nowych struktur samorządowych [...]”. Konie-

²³ Por. E. Pušić, *Samoupravljanje*, Zagrzeb 1968, s. 101.

²⁴ Problem makroekonomicznej koordynacji decyzji samorządowych omówiony jest w dalszej części opracowania.

czne jest więc tworzenie zintegrowanej samorządności [podkreślenie moje — A. F.]²⁵.

Tego rodzaju postulatywnie sformułowania można bardzo często spotkać w literaturze jugosłowiańskiej, dotyczącej strukturalnych zmian samorządności pracowniczej²⁶. W praktyce próby tworzenia sprawnie działających organów samorządowych na szczeblu zintegrowanej jednostki napotykać na liczne przeszkody. Najczęściej „układ sił” przedstawia się w sposób następujący: funkcje samorządowe pełnione są przez kolektyw podstawowych organizacji pracy zrzeszonej, wchodzących w skład wielkiego systemu gospodarczego; spełniona jest wtedy zasada bezpośredniej samorządności pracowniczej, ale integracja ma na ogół charakter formalny. Drugi wariant polega na tym, że decydującym jest organ samorządowy na szczeblu asocjacji. Z reguły wpływa to pozytywnie na funkcjonowanie zintegrowanej jednostki gospodarczej, ale jest sprzeczne z zasadą bezpośredniej samorządności.

Wydaje się, że wyżej scharakteryzowane trudności w funkcjonowaniu samorządności pracowniczej w wielkich jednostkach gospodarczych są wynikiem działania następujących czynników:

1. W miarę wzrostu rozmiarów organizacji gospodarczej pojawiają się obiektywne trudności w dziedzinie zarządzania i kierowania jej działalnością (np. wzrost ilości problemów wymagających rozwiązania, zmniejszenie się częstotliwości interakcji pomiędzy elementami struktury organizacyjnej, możliwość zaniku więzi pomiędzy organami samorządowymi i załogą);

2. Wraz ze wzrostem rozmiarów organizacji gospodarczej rośnie wymóg fachowości i specjalizacji w procesie zarządzania i kierowania jej działalnością. Stąd też rośnie znaczenie wysokowykwalifikowanej kadry kierowniczej²⁷;

3. Zintegrowana samorządność jest wprowadzana w warunkach istnienia nieprawidłowości w dotychczasowym rozwoju stosunków samorządowych.

²⁵ M. M. Sindić, *Privredjivanje u uslovima organizacije poduzeća na principu radnih jedinica*, [w:] *Obračun i raspodela osobnih dohodaka u radnim jedinicama poduzeća*, Opatia 1967, s. 209.

²⁶ Por. D. Mišić, *Sistem integralnog samoupravljanja u jugoslavenskoj privredi*, „*Ekonomist*” 1965, nr 3; M. Mesarić, *Uloga planiranja u jugoslavenskom privrednom modelu*, „*Ekonomist*” 1969, nr 2; T. Popović, *Samoupravni sporazumi i društveni dogovori u oblasti rada*, „*Savremena praksa*” 1971, nr 9; D. Milešević, *Integracija u ekonomiji i integralno samoupravljanje*, [w:] *Obračun i raspodela...*, s. 61—75.

²⁷ Por. B. Gliński, *Teoria i praktyka zarządzania przedsiębiorstwami przemysłowymi*, Warszawa 1966, s. 349.

Ilustracją ostatniego z wymienionych czynników są wyniki badań, które były prowadzone w Jugosławii w latach 1960—1971 i dotyczyły rozwoju samorządności pracowniczej ocenianej z różnych punktów widzenia. Badania te wykazały, że:

1. Samorządność rozwijała się głównie w oparciu o aktywny udział pracowników w zarządzaniu przedsiębiorstwem. W niewielkim tylko zakresie realizowany był tzw. pasywny udział, polegający na sprawowaniu przez pracowników kontroli realizacji samorządowych decyzji. Było to wynikiem niedokładnego podziału kompetencji pomiędzy wybieralnymi organami samorządowymi a ich wyborcami;

2. W latach 1960—1970 znacznie obniżył się udział robotników w organach samorządowych. Wydaje się, iż było to skutkiem zwiększenia — po 1965 r. — produkcyjno-ekonomicznej autonomii przedsiębiorstw i tym samym — wzrostu ryzyka w ich działalności, z uwagi na uzależnienie efektów ekonomicznych od sytuacji rynkowej w kraju i za granicą. Wynika stąd, że instytucjonalizacja stosunków samorządowych nie wyczerpuje problemu, ponieważ korygowana jest przez obiektywne warunki, które w tym przypadku zaostrzyły wymóg fachowości w stosunku do członków organów samorządowych;

3. Skłonność pracowników do angażowania się w proces zarządzania przedsiębiorstwem jest wprost proporcjonalna do poziomu ich kwalifikacji oraz doświadczenia nabytego w pracy w organach samorządowych;

4. Punktem wyjścia w kształtowaniu stosunków samorządowych powinny być problemy, z którymi każdy pracownik bezpośrednio związany jest w codziennej pracy. Znajomość tych spraw pozwala pracownikom na bieżące kontrolowanie realizacji decyzji podjętych przez organa samorządowe. W ten sposób wyrabia się poczucie gospodarności i włącza się pracowników w zarządzanie jednostką samorządową i przedsiębiorstwem. W praktyce formalnemu wprowadzeniu bezpośredniej samorządności towarzyszyło faktyczne ograniczenie uprawnień jej organów;

5. Treść informacji zawartych w informatorach fabrycznych nie wpływała stymulująco na rozwój samorządności bezpośredniej. Informacje te przydatne były głównie dla członków organów samorządowych. Niewłaściwy system informacji o wewnętrznych problemach przedsiębiorstwa oraz jego kontaktach z otoczeniem można uważać za jeden z najistotniejszych hamulców rozwoju stosunków samorządowych, zwłaszcza w ich bezpośredniej formie.

Zaprezentowane wyniki badań, obejmujących swym zasięgiem wybrane przedsiębiorstwa w różnych okresach czasu, nie mogą być uogólniane na sytuację panującą w całej gospodarce. Można się zgo-

dzić z oceną B. Glińskiego, który stwierdza, że: „samorząd robotniczy w Jugosławii jest żywotny. Wciąga znaczną część załóg do współzarządzania. Oznacza daleko posunięty udział załóg w zarządzaniu przedsiębiorstwem” [podkreślenie moje — A. F.]²⁸. Niemniej jednak, ranga problemów podnoszonych w przytaczanych badaniach świadczy o poważnych niedociągnięciach w rozwoju stosunków samorządowych. W tym kontekście wątpliwym staje się powodzenie konsolidacji samorządności poprzez integrowanie przedsiębiorstw. Przypuszczać można, że pogłębią się już istniejące trudności. Nie wydaje się to jednak podważać teoretycznej zasadności sformułowanej koncepcji. Stawia natomiast wymóg społecznej ingerencji (organizacje społeczno-polityczne i centrum) w jej realizację.

Sądzić należy, że modelowe rozwiązanie zintegrowanej samorządności polega na tym, aby każda strategiczna decyzja, podejmowana na szczeblu wielkiego systemu gospodarczego, była opracowana przez służby techniczno-ekonomiczne w ujęciu wariantowym. Poszczególne warianty byłyby przedyskutowane przez kolektywy jednostek samorządowych zintegrowanej organizacji gospodarczej. Wybrany wariant byłby przekazany do centralnego organu samorządowego (na szczeblu mezoekonomii), który uzgadniałby ewentualnie rozbieżne stanowiska. Wymaga to merytorycznego przygotowania służb fachowych i kolektywów pracowniczych oraz zapewnienia materialnych możliwości dla wariantowego opracowania rozwiązań określających politykę funkcjonowania asocjacji. Oceniając sytuację aktualnie panującą w gospodarce jugosłowiańskiej wydaje się że warunki te nie są spełnione. Dlatego też należy przyznać słuszność E. Pušićovi, który stwierdza, że: „niezbędną podstawą samorządności [...] jest wysoki poziom rozwoju sił wytwórczych”²⁹.

Poza tą przesłanką o charakterze obiektywnym, trudności w realizowaniu zasady zintegrowanej samorządności wynikają z konieczności zespolenia dwóch całkiem różnych tendencji: pogłębiającej się decentralizacji, polegającej na zwiększeniu produkcyjno-ekonomicznej autonomii nie tylko przedsiębiorstw, ale jednostek samorządowych i łączenia oraz zrzeszania ich w wielkie jednostki gospodarcze, co w swej istocie oznacza ograniczanie ich autonomii. Integranci bowiem muszą się podporządkować regułom postępowania przyjętym jako zasady funkcjonowania wielkiej jednostki. Wyżej sformułowana sprzeczność ma charakter dialektyczny. Postępujący rozwój sił wytwórczych wymaga, na obecnym etapie rozwoju gospodarki jugosłowiańskiej,

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Pušić, *Samoupravljanje*, s. 106.

zwarstwiania jej podmiotowej struktury. Procesowi temu powinno towarzyszyć doskonalenie rozwiązań w dziedzinie stosunków samorządowych, które w swej pełnej formie mogą rozwijać się w ramach wielkich systemów gospodarczych. Tak rozumiana dialektyka rozwoju, czyli realizowanie rozwoju poprzez likwidację istniejących sprzeczności w łonie formacji socjalistycznej, pozwala na dynamizowanie rozwoju gospodarczego i doskonalenie stosunków społeczno-ekonomicznych.

Integrację przedsiębiorstw, będącą procesem obiektywnie pobudzonym przez rozwój sił wytwórczych, traktuje się w Jugosławii także jako istotny element doskonalenia systemu centralnego kierowania gospodarką.

W materiałach z IX Kongresu ZKJ stwierdza się: „założeniem efektywnego samorządowego planowania jest integracyjne wiązanie się podmiotów gospodarczych [...] W procesie planowania samorządowego istotną rolę spełniają asocjacje zrzeszonych jednostek”³⁰. Zadaniem rządów tych asocjacji jest — między innymi — opracowywanie planów produkcyjno-ekonomicznych w oparciu o wytyczne planu centralnego oraz zapewnienie realizacji tych planów poprzez stworzenie odpowiednich warunków funkcjonowania integrantów³¹.

Ekspozycja znaczenia integracji gospodarczej w procesie doskonalenia systemu kierowania gospodarką jugosłowiańską wynika z następujących warunków:

1. Funkcje planu centralnego nadają mu charakter koncepcyjno-strategiczny i koordynacyjny. Realizacja tego założenia wymaga odciążenia centrum od bezpośredniego kierowania rozwojową i bieżącą działalnością podmiotów szczebla mikroekonomicznego. Funkcję tę powinny przejąć zarządy wielkich jednostek gospodarczych;

2. Proklamowana koncepcja planowania centralnego oraz wprowadzenie pośrednich instrumentów zarządzania gospodarką doprowadziło do ilościowego ograniczenia kadrowego potencjału organów centrum. W warunkach rozdrobnionej podmiotowej struktury gospodarki przyczynia się to do obniżenia skuteczności centralnego kierowania jej funkcjonowaniem;

3. Skuteczność działania systemu porozumień społecznych i samorządowych jako instrumentu centralnego zarządzania gospodarką zale-

³⁰ *Deveti Kongres Saveza Komunista Jugoslavije*, Belgrad 1969, s. 321; *Ustav Socijalističke...*, cz. II, art. 69—74.

³¹ W materiałach z X Kongresu Związku Komunistów Jugosławii bardzo wiele uwagi poświęca się konieczności opracowania efektywnego systemu planowania centralnego wykorzystując procesy zwarstwiania podmiotowej struktury gospodarki narodowej, por. *Deseti Kongres SKJ*, Belgrad 1974, s. 39, 76, 194, 207—208, 349, 427.

ży od integracyjnych skłonności podmiotów mikroekonomicznych. Wynika to z istoty tych porozumień.

Z teoretycznego punktu widzenia można sformułować hipotezę, że pomiędzy doskonaleniem zasady planowości i procesami integracyjnymi istnieje sprzężenie zwrotne.

Z jednej strony system centralnego kierowania gospodarką socjalistyczną powinien, między innymi, skutecznie kształtować tendencje zwarstwiania podmiotowej struktury gospodarczej, również wtedy, gdy proces ten dokonuje się na zasadzie dobrowolności integrantów. Wymóg ten wynika stąd, że procesy integracyjne mają charakter długookresowy, a efekty działania powstających w ich następstwie wielkich jednostek gospodarczych mają decydujące znaczenie dla efektywności gospodarowania w skali makroekonomicznej.

Z drugiej strony, jako jeden z warunków doskonalenia zasady planowości można przyjąć tworzenie podmiotów mezoekonomicznych. Wpływa to bowiem na rozszerzenie potencjalnego zasięgu kierowania centralnych organów gospodarczych³². Zwarstwianie struktury podmiotowej może być ułatwieniem w kierowaniu gospodarką narodową w aspekcie ilościowym. Powstają jednak bardzo skomplikowane i ważne problemy natury jakościowej. Zaliczyć do nich można na przykład: treść i formę instrumentów centralnego zarządzania działalnością wielkich jednostek, „głębokość” oddziaływania tych instrumentów (czy powinny one docierać do zarządu asocjacji, czy także do jej jednostek wewnętrznych i w jakiej formie), sposób oddziaływania tych instrumentów na poziome powiązania pomiędzy wielkimi jednostkami i organizacjami gospodarczymi, które nie są objęte mezostrukturami.

W kontekście powyższych rozważań może powstać pytanie: co należy przyjąć jako punkt wyjścia w działaniu, czy intensyfikowanie procesów integracyjnych, czy też — doskonalenie systemu centralnego kierowania gospodarką. Optymalnym rozwiązaniem byłaby równoległa realizacja tych dwóch, makroekonomicznych procesów. Jest to tym bardziej uzasadnione, że istnieje potrzeba ciągłego doskonalenia systemu funkcjonowania gospodarki socjalistycznej, a w tym — jej podmiotowej struktury.

Procesy integracyjne dość jednoznacznie traktowane są w Jugo-

³² Potencjalny zasięg kierowania — „liczba osób [jednostek gospodarczych — A. F.], których pracą może on [kierownik, organ centralny — A. F.] efektywnie kierować”. J. Zieleniewski, *Organizacja zespołów ludzkich. Wstęp do teorii organizacji i kierowania*, Warszawa 1972, s. 539; por. także S. Kowalewski, *O potencjalnym zasięgu kierowania*, „Organizacja, Metody, Technika” 1972, nr 6; H. Koontz i C. O. Odonnell stosują określenie „zakres zarządzania” i „zakres kontroli”. Por. H. Koontz, C. O. Odonnell, *Zasady zarządzania*, Warszawa 1969, s. 86.

sławii jako jeden z podstawowych warunków stworzenia systemu centralnego kierowania gospodarką, który byłby zgodny z zasadą samorządności pracowniczej i jednocześnie skutecznie koordynował działalność podmiotów mikroekonomicznych. Dotychczasowe doświadczenia jugosłowiańskiej praktyki gospodarczej oraz poziom wiedzy teoretycznej w tej dziedzinie pozwalają przypuszczać, że realizacja przyjętego zamierzenia napotykać będzie na poważne trudności.

Anna Fornalczyk

SYSTEM CHANGES IN THE YUGOSLAV ECONOMY AFTER 1974

At the beginning of the seventies there was initiated in Yugoslavia a program aimed at preparation of changes of the economy's functioning system. These changes in their basic assumptions constituted a continuation of the policy course launched in 1950, while as regards their detailed solutions they were aimed at cushioning or elimination of irregularities which appeared in the Yugoslav economy after 1965. Basic assumptions of the system changes implemented in the seventies are contained in the new Constitution of Yugoslavia which was approved by the Parliament in 1974.

In the article there are analyzed those system changes which directly determine character of the national economy's functioning. The essence of these changes consists in introduction of the so-called basic organizations of associated labour as a form of consolidation of self-government relationships (institutional condition of implementation of the direct workers' self-government), provision of a legal basis for the so-called social and self-government agreements as an instrument of central management of the economy (solution aimed at consolidation of obligatory nature of indirect instruments of the economy management), recognition of integration of companies as an essential prerequisite of effective implementation of the above mentioned institutional solutions (the more advanced the integration processes the wider the subject scope of self-government decisions and the smaller the scale of difficulties in conclusion of agreements between economic subjects at various levels of the organizational macrostructure — social agreements — agreements between companies — self-government agreements).